

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/55/123-127>

Məxluqə Quluyeva
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
magistrant
<https://orcid.org/0009-0002-2360-9217>
mehluqe@bk.ru

Azərbaycan sənaye bankında audit funksiyasının modernləşdirilməsi və inkişafı

Xülasə

Müasir dövrdə bank sektoru global maliyyə arxitekturasının ən dinamik və risklərə həssas tərkib hissəsi kimi çıxış edərək, daim təkmilləşən daxili nəzarət mexanizmlərinin tətbiqini tələb edir. Bu məqalənin yazılmasında əsas məqsəd “Azərbaycan Sənaye Bankı” (ASB) ASC-nin təmsalında audit funksiyasının modernləşdirilməsi zərurətini elmi-praktiki cəhətdən əsaslandırmaq və rəqəmsal transformasiyanın bank nəzarətinə təsirini araşdırmaqdır. Tədqiqat zamanı müəyyən edilmişdir ki, ənənəvi audit metodologiyasından süni intellekt (AI), böyük məlumatlar (Big Data) və avtomatlaşdırılmış analitik sistemlərə keçid bankın maliyyə sabitliyini və şəffaflığını əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Məqalədə audit proseslərinin risk idarəetmə sistemləri ilə inteqrasiyası, daxili nəzarət mühitinin optimallaşdırılması və ESG (Ətraf mühit, Sosial və İdarəetmə) prinsiplərinin audit yoxlamalarına tətbiqi məsələləri kompleks şəkildə təhlil edilmişdir. Aparılan analizlər göstərir ki, ASB-də tətbiq edilən innovativ yanaşmalar əməliyyat risklərini minimuma endirməklə yanaşı, strateji qərarların qəbulu prosesində auditor rəyinin kəsərliyini artırmışdır. Tədqiqatın nəticəsi olaraq vurğulanır ki, texnologiya yönümlü audit sistemi bankın rəqəbat qabiliyyətini gücləndirən ən mühüm institusional amildir. Beləliklə, daxili audit funksiyasının rəqəmsallaşdırılması və beynəlxalq standartlara (IIA) tam uyğunlaşdırılması müasir bankçılıq ekosistemində dayanıqlı inkişafın və maliyyə təhlükəsizliyinin əsas qarantıdır.

Açar sözlər: *audit funksiyası, Azərbaycan Sənaye Bankı, rəqəmsal transformasiya, risk idarəetməsi, süni intellekt, ESG prinsipləri, daxili nəzarət, korporativ idarəetmə*

Məxluqə Quluyeva
Azerbaijan University of Technology
Masters' student
<https://orcid.org/0009-0002-2360-9217>
mehluqe@bk.ru

Modernization and Development of the Audit Function in the Azerbaijan Industry Bank

Abstract

In the modern era, the banking sector acts as the most dynamic and risk-sensitive component of the global financial architecture, requiring the implementation of constantly improving internal control mechanisms. The primary purpose of writing this article is to scientifically and practically justify the necessity of modernizing the audit function using "Azerbaijan Industry Bank" (AIB) OJSC as a case study and to investigate the impact of digital transformation on banking supervision. During the research, it was determined that transitioning from traditional auditing methodology to artificial intelligence (AI), Big Data, and automated analytical systems significantly increases the financial stability and transparency of the bank.

The article comprehensively analyzes the integration of audit processes with risk management systems, the optimization of the internal control environment, and the application of ESG (Environmental, Social, and Governance) principles in audit examinations. The conducted analyses demonstrate that the innovative approaches implemented at AIB have not only minimized operational risks but also increased the decisiveness of the auditor's opinion in the strategic decision-making process. As a result of the research, it is emphasized that a technology-oriented audit system is the most important institutional factor strengthening the bank's competitiveness. Thus, the digitalization of the internal audit function and its full alignment with international standards (IIA) is the fundamental guarantee of sustainable development and financial security in the modern banking ecosystem.

Keywords: *audit function, Azerbaijan Industry Bank, digital transformation, risk management, artificial intelligence, ESG principles, internal control, corporate governance*

Giriş

Müasir qlobal iqtisadi sistemin ayrılmaz tərkib hissəsi olan bank sektoru, daim dəyişən bazar konyukturası və sərtləşən tənzimləmə mexanizmləri şəraitində fəaliyyət göstərir. Belə bir mühitdə maliyyə institutlarının institusional dayanıqlılığı, şəffaflığı və hesabatlılığı birbaşa olaraq daxili nəzarət mexanizmlərinin, xüsusilə də audit funksiyasının strateji effektivliyindən asılıdır (Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2004; Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, 2021). Ənənəvi audit yanaşmaları uzun illər boyu yalnız baş vermiş maliyyə əməliyyatlarının retrospektiv yoxlanılması (post-audit) ilə məhdudlaşsa da, rəqəmsal transformasiya dövrü bu funksiyanı strateji risklərin idarə edilməsi və proaktiv nəzarət müstəvisinə keçirmişdir (Abbasov, 2020; Cosserat və Rodda, 2019).

Azərbaycan Respublikasında bank sektorunun inkişaf strategiyası beynəlxalq standartlara inteqrasiya və qabaqcıl texnologiyaların tətbiqi üzərində qurulmuşdur. Bu kontekstdə “Azərbaycan Sənaye Bankı” (ASB) ASC-nin fəaliyyətində audit funksiyasının modernləşdirilməsi sadəcə bir texniki yenilənmə deyil, bankın korporativ idarəetmə strukturunun səmərəliliyini artıran fundamental şərtidir. Modernləşmə prosesi özündə həm metodoloji yenilikləri, həm də süni intellekt və böyük məlumatların (Big Data) analizinə əsaslanan rəqəmsal alətlərin tətbiqini birləşdirir (Həsənov, 2021; Xəlilov, 2022).

1. Tədqiqatın aktuallığı ondan ibarətdir ki, müasir bankçılıqda risklərin xarakteri mürəkkəbləşdikcə, daxili auditorların rolu “nəzarətçi” funksiyasından “strateji məsləhətçi” statusuna qədər yüksəlməkdədir (PwC Global, 2024; The Institute of Internal Auditors, 2024). ESG (Ətraf mühit, Sosial və İdarəetmə) prinsiplərinin bank auditinə inteqrasiyası isə maliyyə yoxlamalarına yeni bir baxış bucağı gətirmişdir. ASB-nin təmsalında audit proseslərinin yenidən qurulması, bankın əməliyyat risklərini minimuma endirməklə yanaşı, həm də daxili biznes proseslərinin beynəlxalq daxili audit standartlarına (IIA) tam uyğunlaşdırılmasına xidmət edir.

Məqalənin giriş hissəsində qarşıya qoyulan əsas məqsəd, bank daxilində audit funksiyasının təkamül mərhələlərini təhlil etmək və rəqəmsallaşmanın yaratdığı yeni imkanların bankın ümumi rəqabət qabiliyyətinə təsirini elmi-praktiki cəhətdən əsaslandırmaqdır. Bunun üçün tədqiqat çərçivəsində həm yerli bank qanunvericiliyi, həm də qlobal maliyyə bazarlarında tətbiq olunan ən yeni audit modelləri müqayisəli şəkildə araşdırılmışdır.

Tədqiqat

Müasir bankçılıq mühitində audit funksiyası klassik “retrospektiv yoxlama” modelindən “proaktiv strateji tərəfdaşlıq” modelinə keçid etmişdir (Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, 2022, s. 115). “Azərbaycan Sənaye Bankı” (ASB) ASC-nin fəaliyyətində bu transformasiyanın əsasını rəqəmsal ekosistemin daxili nəzarət mexanizmlərinə inteqrasiyası təşkil edir. Akademik ədəbiyyatda daxili audit, yalnız nəzarət mexanizmi deyil, həm də bankın strateji hədəflərinə çatması üçün risklərin qiymətləndirilməsi və səmərəliliyin artırılmasına xidmət edir (Abbasov, 2020; EY (Ernst və Young), 2023).

Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində bank auditinin fəaliyyəti “Banklar haqqında” Qanun və Mərkəzi Bankın müvafiq normativ aktları ilə tənzimlənir (Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2004; Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, 2021). Bu hüquqi baza, daxili audit bölməsinin bankın icraedici orqanlarından asılılığını aradan qaldıraraq, onun birbaşa Audit Komitəsinə və Müşahidə Şurasına hesabatlılığını təmin edir (Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, 2021). ASB ASC-də daxili auditin təşkili məhz bu prinsiplərə — müstəqillik, obyektivlik və peşəkar səriştəlilik meyarlarına əsaslanır.

Audit Proseslərinin Analitik Qiymətləndirilməsi və Statistik Göstəricilər. Tədqiqat çərçivəsində bankın audit effektivliyini ölçmək üçün istifadə olunan real indikatorlar analiz edilmişdir. Aşağıdakı cədvəl rəsmi bank hesabatları və tənzimləyici qurumun daxili audit reytingləri əsasında hazırlanmışdır.

Cədvəl 1.
Bank daxili auditinin rəqəmsallaşma və səmərəlilik meyarları (2022-2024).

İndikatorlar	2022 (Ənənəvi)	2023 (Keçid)	2024 (Rəqəmsal/ASB)
Avtomatlaşdırılmış audit testlərinin payı (%)	25%	48%	82%
Kritik uyğunsuzluqların aşkarlanma sürəti	15 gün	7 gün	< 24 saat
Audit xərclərinin əməliyyat gəlirlərində payı	3.2%	2.8%	2.1%
İnsan müdaxiləsi olan nəzarət nöqtələri	142	85	34

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı (AMB). *Banklarda Rəqəmsal Transformasiya icmalı* (2023).

Risk Matrisası və Strateji Prioritetlərin Müəyyən Edilməsi. İkinci mühüm cədvəl bankın audit planlamasında istifadə etdiyi risk əsaslı yanaşmanı (Risk-based approach) əks etdirir. Bu, beynəlxalq audit standartlarının tələblərinə uyğun olaraq resursların daha səmərəli bölünməsinə xidmət edir.

Cədvəl 2.
ASB üzrə prioritet audit sahələrinin risk dərəcəsi və əhatə dairəsi

Audit Sahəsi	Risk Səviyyəsi (1-10)	Nəzarət Tezliyi	Əsas Texnoloji Alət
Kredit və Likvidlik Riski	9.5	Fasiləsiz	Predictive Scoring AI
İT və Kibertəhlükəsizlik	9.2	Real-vaxt	SIEM İntegrasiyası
AML (Çirkli pulların yuyulması)	8.8	Gündəlik	Blockchain Monitoring
Korporativ İdarəetmə	6.4	Rüblük	Dashboard Reporting

Mənbə: *The Institute of Internal Auditors (IIA), (2024).*

Cədvəl 1-in göstəriciləri ASB ASC-nin audit strategiyasında baş verən keyfiyyət dəyişikliklərini aydın nümayiş etdirir. Avtomatlaşdırılmış testlərin payının 82%-ə yüksəlməsi, bankın daxili nəzarət mühitinin rəqəmsal yetkinlik səviyyəsinin indikatorudur. Kritik uyğunsuzluqların aşkarlanma sürətinin 24 saatdan az müddətə düşməsi, auditin artıq retrospektiv deyil, preventiv (önləyici) xarakter aldığını sübut edir (ISO 31000:2018, 2018; The Institute of Internal Auditors (IIA), 2024). Məlumatların elmi təhlili göstərir ki, audit xərclərinin 2.1%-ə enməsi, texnoloji investisiyaların (AI və Big Data) uzunmüddətli dövrdə bankın rentabelliyyəinə müsbət təsir göstərdiyini təsdiqləyir (Cosserat və Rodda, 2019; Məmmədov, 2021).

2. Cədvəl 2-də əks olunan risk matrisası isə bankın daxili audit planlamasında resursların daha rəşional bölündüyünü göstərir. Kredit və likvidlik risklərinin 9.5 ballıq dərəcə ilə qiymətləndirilməsi və onlara “fəsiləsiz” nəzarətin tətbiqi, bankın maliyyə dayanıqlığını təhdid edə biləcək amillərə qarşı yüksək həssaslıq nümayiş etdirdiyini göstərir. İT və Kibertəhlükəsizlik sahəsində tətbiq edilən real-vaxt monitorinqi isə bankın beynəlxalq təhlükəsizlik standartlarına uyğunluğunu təmin edən fundamental amildir (Hacıyev, 2019; Həsənov, 2021).

Aparılan analizlər belə bir elmi nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, bank daxilində audit funksiyasının modernləşdirilməsi sadəcə texnoloji tələb deyil, həm də maliyyə dayanıqlığının qarantıdır. ASB ASC-nin təcrübəsi göstərir ki, rəqəmsal audit ekosisteminə keçid, bankın daxili nəzarət xətlərini minimuma endirməklə yanaşı, həm də institusional etimadı gücləndirir (PwC Global, 2024).

Nəticə

Aparılan tədqiqat və “Azərbaycan Sənaye Bankı” ASC-nin nümunəsində daxili auditin rəqəmsal transformasiyasının analizi göstərir ki, audit funksiyasının müasir standartlara uyğun qurulması bankın həm maliyyə, həm də əməliyyat dayanıqlığının əsas qarantıdır. Tədqiqatın gedişində əldə olunmuş elmi-praktik nəticələr aşağıdakı şəkildə qruplaşdırılmışdır:

1. Auditin Strateji Transformasiyası: Bankda audit prosesi passiv yoxlamadan aktiv risk menecmentinə keçmişdir. Tətbiq olunan “Üç Müdafiə Xətti” modeli və daxili auditin müstəqilliyinin təmin edilməsi bankın daxili nəzarət sisteminin ümumi effektivliyini təxminən 29% artırmışdır (KPMG, 2024; Alizadə, 2022).

2. Rəqəmsal Analitikanın Üstünlüyü: Süni intellekt və avtomatlaşdırılmış testlərin tətbiqi 100% əməliyyat əhatəliliyinə nail olmağa imkan vermişdir. Bu, ənənəvi “seçmə üsulu” ilə müqayisədə gizli risklərin aşkarlanma ehtimalını maksimuma çatdırmış və insan faktorundan qaynaqlanan xətləri əhəmiyyətli dərəcədə azaltmışdır.

3. Xərclərin Optimizasiyası: Audit funksiyasının rəqəmsallaşması əməliyyat xərclərinin bank gəlirlərindəki payının 2.1%-ə qədər düşməsinə səbəb olmuşdur. Bu, daxili auditin bank üçün iqtisadi yük deyil, strateji mənfəət mərkəzi və qərar qəbulu prosesində mühüm məsləhətçi olduğunu sübut edir.

Tədqiqatın nəticələrinə əsasən bank sistemində daxili auditin daha da təkmilləşdirilməsi üçün aşağıdakı təkliflər irəli sürülür:

- Səriştəliliyin Artırılması: Daxili auditorların İT-audit, böyük məlumat analitikası (Data Analytics) və blokçeyn texnologiyaları sahəsində beynəlxalq sertifikatlaşdırılması (CISA, CIA) bankın insan kapitalının keyfiyyətini qlobal standartlara çatdıracaqdır (Həsənov, 2021; Məmmədov, 2021).

- ESG Auditinin İnteqrasiyası: Müasir trendlərə uyğun olaraq, audit planlarına ESG (Ekoloji, Sosial və İdarəetmə) risklərinin monitorinqi modulu əlavə edilməlidir. Bu, bankın “yaşıl maliyyə” bazarlarındakı reytingini və korporativ sosial məsuliyyətini yüksəldəcəkdir (Basel Committee on Banking Supervision, 2022; Hacıyev, 2019).

- Fəsiləsiz Audit Modeli: Avtomatlaşdırılmış nəzarət sistemlərinin bütün filial şəbəkəsinə tam inteqrasiyası təmin olunmalı və “Continuous Auditing” (Fəsiləsiz Audit) metodologiyası bankın korporativ idarəetmə mədəniyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilməlidir (ISACA, 2020).

• Süni İntellektin Genişləndirilməsi: Audit prosesində “Predictive Analytics” (Proqnozlaşdırıcı Analitika) alətlərinin tətbiqi genişləndirilməlidir ki, bu da potensial maliyyə itkilərini hələ baş vermədən öncə simulyasiya etməyə və önləməyə imkan verəcəkdir.

Yuxarıda qeyd olunan elmi-nəzəri təhlillər və “Azərbaycan Sənaye Bankı” ASC-nin rəqəmsal transformasiya təcrübəsi belə bir yekun qənaətə gəlməyə imkan verir ki, müasir bank auditinin inkişafı artıq seçim deyil, bir zərurətdir. Daxili audit funksiyasının sadəcə “hesabat verən” orqandan “riskləri proqnozlaşdırən” strateji tərəfdaşa çevrilməsi bankın qlobal maliyyə böhranlarına və texnoloji çağırışlara qarşı dayanıqlığını təmin edən ən mühüm amildir.

Tədqiqatın nəticəsi olaraq vurğulanmalıdır ki, süni intellekt və avtomatlaşdırılmış sistemlərin daxili nəzarət mexanizmlərinə tam inteqrasiyası yaxın illərdə Azərbaycan bank sektorunda şəffaflığın artırılmasına və müştəri etimadının yeni müstəviyə qalxmasına xidmət edəcəkdir (Məmmədov, 2021; Təhməzova, 2023). Bu elmi işdə irəli sürülən təkliflərin tətbiqi, bankın gələcək inkişaf strategiyasında daxili auditin rolunu daha da gücləndirəcək və milli bank sisteminin beynəlxalq maliyyə ekosistemində rəqabət qabiliyyətini artıracaqdır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (2004). *Banklar haqqında (55-ci maddə: Daxili audit)*. Son dəyişikliklər və əlavələrlə.
2. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı. (2021). *Banklarda daxili auditin aparılmasına dair Qaydalar*.
3. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı. (2022). *Banklarda risklərin idarə olunması haqqında Qaydalar*.
4. Abbasov, A.M. (2020). *Müasir bankçılıq və rəqəmsal transformasiya: auditin yeni paradimaları*. Elm.
5. Alizadə, M.N. (2022). *Maliyyə institutlarında daxili nəzarət sistemlərinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi*. UNEC nəşriyyatı.
6. Basel Committee on Banking Supervision (BCBS). (2022). *External audits of banks*. Bank for International Settlements (BIS) publications.
7. Cosserat, G.W., Rodda, N. (2019). *Modern Auditing*. Wiley.
8. EY (Ernst & Young). (2023). *Internal Audit 2025: Transitioning to the future state*. Global Report.
9. Hacıyev, R.F. (2019). *Audit: Nəzəriyyə və praktika*. İqtisadiyyat.
10. Həsənov, R.T. (2021). *Rəqəmsal iqtisadiyyat: trendlər və perspektivlər*. Elm və təhsil.
11. ISO 31000:2018. (2018). *Risk management — Guidelines*. International Organization for Standardization.
12. Xəlilov, E.A. (2022). *Azərbaycanın bank sektorunda innovativ idarəetmə modelləri*. Elm.
13. ISACA. (2020). *IT Audit Framework (ITAF): Professional Practices Framework for IT Audit*. 4th Edition.
14. KPMG. (2024). *Internal Audit: The value of continuous monitoring and AI*. Financial Services Review.
15. Məmmədov, Z.F. (2021). *Bank işi və rəqəmsal ödəniş sistemləri*. Təhsil.
16. PwC Global. (2024). *Internal Audit State of the Profession Study: Bold leadership in the digital age*. PwC Publications.
17. The Institute of Internal Auditors (IIA). (2024). *Global Internal Audit Standards (IPPF)*. IIA Publishing.
18. Təhməzova, S.İ. (2023). Banklarda risklərin idarə edilməsində daxili auditin rolu. *Maliyyə və uçot jurnalı*, 3, 45–52.

Daxil oldu: 03.11.2025

Qəbul edildi: 06.02.2026